

УДК 378.22:376

ІРИНА МАЛИШЕВСЬКА

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню шляхів забезпечення підготовки педагогічних фахівців у вишах України до роботи в умовах інклюзивної освіти. Відзначено, що в Україні активізувався пошук стратегічних напрямів професійної підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Акцентовано увагу на основних завданнях підготовки педагогічних кадрів для освітньої інклюзії, розв'язання яких необхідно покласти на педагогічні вищі навчальні заклади. Окреслено аспекти проблеми формування професіоналізму педагогічних фахівців масових загальноосвітніх закладів в галузі інклюзивної освіти. Доведено, що нагальною потребою має стати випереджальна модифікація змісту підготовки кадрів загальної освіти у напрямі інклюзії.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, педагогічні фахівці, стратегічні напрямки інклюзивної освіти, професійна підготовка педагогічних працівників, випереджальна модифікація змісту освіти у напрямі інклюзії

Постановка проблеми. У межах процесу формування загальноєвропейського освітнього простору проблема удосконалення підготовки педагогічних фахівців, які забезпечуватимуть інклюзивне навчання, в Україні набуває особливої актуальності. Формування професійної компетенції педагогічних фахівців у галузі інклюзивної освіти пов'язана з високим рівнем вимог, що ставляться суспільством і професійним співтовариством до педагогічної діяльності. Сучасні педагогічні фахівці повинні бути готовими до змін та нових суспільних відносин, відповідати вимогам часу, що є можливим лише за умови їх постійного професійного розвитку, який формується на основі принципів педагогіки співробітництва та толерантності, інноваційних підходів до організації інклюзивного освітнього середовища. У зв'язку з цим нагальною потребою має стати випереджальна модифікація змісту підготовки кадрів загальної освіти у напрямі інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи підготовки педагогічних фахівців у вищих навчальних закладах України до роботи в умовах інклюзивної освіти розглянуто у наукових працях Е. Данілавічюте, Т. Дегтяренко, В. Засенко, А. Колупаєва, Г. Косаревої, З. Ленів, С. Литовченко, О. Мартинчук, Н. Назарова, Л. Савчук, Т. Сак, М. Супрун, О. Таранченко, О. Федоренко та інших. Науковці наголошують на необхідності системної підготовки педагогічних фахівців до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

Мета статті полягає у дослідженні забезпечення шляхів підготовки педагогічних фахівців у вищих навчальних закладах до роботи в умовах освітньої інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення, коли з кожним роком збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами, варто більше уваги приділяти професійній універсальності та гнучкості у підготовці педагогічних кадрів, а саме вихователів та вчителів початкових класів, до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Зміст професійної підготовки майбутнього вихователя постійно розширюється і поглиблюється. Першочерговими чинниками впливу тут виступають практика дошкільного виховання й удосконалення його нормативно-правової бази. У Базовому компоненті дошкільної освіти та Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», національній програмі «Діти України» зазначається, що забезпечення повноцінного розвитку дітей з типовим розвитком та з порушеннями психофізичного розвитку знаходиться у прямій залежності від рівня компетентності фахівців. Аналіз освітньо-професійної програми бакалавра 6.010101 «Дошкільна освіта» на предмет фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до освітньої інклюзії засвідчив, що така підготовка передбачається вивченням дисциплін «Основи дефектології та логопедії» (цикл математичної, природничо-географічної підготовки) та «Інклюзивна освіта» (цикл професійної та практичної підготовки).

Дослідження Г. Косаревої доводять, що особливої важливості набуває підготовка кадрів дошкільної освіти до корекційної роботи в інклюзивному освітньому середовищі, оскільки вихователі не повністю усвідомлюють її сутність, недостатньо володіють відповідними знаннями й уміннями. Такий висновок зроблено за результатами аналізу навчальних планів та програм підготовки майбутніх вихователів, у яких корекційна робота та методика її здійснення не представлені ні окремим курсом, ні жодним модулем в курсах різних методик. Крім того, програма педагогічної практики у своєму змісті не спрямована на корекційно-розвиткову роботу з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії [1].

Проблема вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти постійно знаходиться у центрі уваги науковців, які опікуються навчанням та вихованням дітей з особливими освітніми потребами (Е. Данілавичюте, А. Колупаєва, С. Литовченко, О. Мартинчук, Ю. Найда, Н. Назарова, О. Таранченко, А. Шевцов та ін.). Проте О. Мартинчук зазначає, що незважаючи на значущість отриманих науковцями результатів і наявної бази навчально-методичної літератури з цієї проблеми, «система вищої освіти залишається інертною щодо використання наявних можливостей з формування професійної компетентності майбутніх вчителів у сфері забезпечення інклюзивної форми навчання дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами» [4]. Це простежується в освітньо-професійній програмі бакалавра 6.010102 «Початкова освіта». Так, для підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії у циклі професійної підготовки передбачається лише дисципліна «Основи інклюзивної освіти».

Аналіз навчальних планів напряму підготовки «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» Київського університету імені Бориса Грінченка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та інших засвідчив, що з метою формування у студентів професійних навичок роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії викладаються навчальні курси «Основи логопедії та дефектології», «Основи корекційної педагогіки», «Основи інклюзивної освіти», «Інклюзивна педагогіка». Дослідження фахової підготовки педагогічних кадрів у вищеозначених вишах за напрямками «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» до роботи в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами засвідчило відсутність у навчальних планах цих спеціальностей інших інклюзивних дисциплін, крім вищеозначених, змістових модулів та тем з інклюзивно спрямованим змістом у загальних навчальних курсах та методиках фахових дисциплін. Все це обумовлює актуальність проблеми ефективної організації професійної підготовки вихователів та вчителів початкових класів до роботи в умовах освітньої інклюзії.

У теорії і практиці професійної підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах України до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища накопичено певний позитивний досвід. На окрему увагу заслуговує досвід Львівського національного університету імені Івана Франка, у складі якого функціонує педагогічний коледж як структурний підрозділ університету, який одним із перших долучився до впровадження інклюзивної освіти в Україні. Починаючи з 2007 року Педагогічний коледж розпочав підготовку педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзії шляхом адаптації та апробації спецкурсів, розроблених українськими та канадськими науковцями: «Вступ до інклюзивного навчання», «Основи інклюзивної освіти», «Стандартизоване оцінювання та диференційоване викладання в інклюзивному процесі», «Лідерство в інклюзивному просторі». Ці спецкурси викладалися на всіх напрямках підготовки педагогічних кадрів у коледжі. Крім того, теми окремих курсів було інтегровано у змістові модулі психолого-педагогічних дисциплін з підготовки психологів та вчителів середньої ланки у Львівському національному університеті імені Івана Франка [2].

3 вересня 2012 року на виконання листа МОН України № 43-20/3923 від 07.10.2011 р. у педагогічному коледжі вперше в Україні в рамках підготовки студентів за напрямом «Початкова освіта» та «Корекційна освіта» було розпочато підготовку студентів за додатковою кваліфікацією «асистент вчителя класу з інклюзивним навчанням». У зв'язку з цим, до навчальних планів цих спеціальностей було включено дисципліну «Асистування в інклюзивному середовищі». Відповідно до листа МОН України за № 1/9-456 від 18.06.2012 р., в коледжі та університеті з 2012–2013 навчального року офіційно впроваджено дисципліну «Основи інклюзивної освіти» у навчальний план підготовки фахівців за напрямами «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна педагогіка». Нині у Львівському національному університеті імені Івана Франка функціонує кафедра початкової та корекційної освіти, науковці якої плідно працюють над розробкою науково-методологічних та практично-методичних підходів до реалізації інклюзії у вітчизняній освіті. З метою підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» до роботи в інклюзивному середовищі ними розроблено і викладаються нові спецкурси «Філософія інклюзії», «Управління школою з інклюзивним навчанням», «Інноваційні технології діяльності інклюзивних шкіл». Педагогічну практику студенти коледжу проходять на базі загальноосвітніх шкіл, дошкільних закладів у класах та групах з інклюзивною формою навчання, у закладах соціальних служб, органах опіки та соціального захисту, логопедичних пунктах, навчально-реабілітаційних центрах, загальноосвітніх спеціальних школах та дошкільних закладах, психолого-медико-педагогічних консультаціях [3].

Для забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів педагогічними фахівцями, компетентними у галузі інклюзивної освіти, З. Ленів пропонує: налагодити систему міжнародного стажування в провідних університетах Європи та північної Америки для молодих науковців, які досліджують проблеми спеціальної та інклюзивної освіти; з метою диверсифікації навчального процесу розширити можливість надання на окремих спеціальностях додаткових кваліфікацій задля підготовки фахівців до використання альтернативної та допоміжної комунікації, арт-терапії, музикотерапії, трудотерапії тощо з подальшим введенням відповідних посад у класифікатор професій; започаткувати та вдосконалювати підготовку фахівців у галузі аутології, ортопсихопедагогіки, реабілітології [5].

Однією з передумов успішної розбудови інклюзивного освітнього середовища є введення до загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивним навчанням посади асистента вчителя, тобто фахівця, допомога якого на сьогодні є вкрай необхідною у навчально-виховному процесі дітей з особливими освітніми потребами.

Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням визначена «Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим постановою Кабінету міністрів України № 872 від 15 серпня 2011 року, де зазначено, що особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу в інклюзивному середовищі забезпечує асистент вчителя. Постановою Кабінету Міністрів України № 635 від 18 липня 2012 року посаду «асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням» внесено до «Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» чим забезпечено конституційні права і державні гарантії педагогічним працівникам, які працюватимуть у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням на посаді асистента вчителя. Отже, зміст діяльності асистента вчителя регламентується відповідними правовими документами.

За вище означеними нормативно-правовими актами, таку посаду може обіймати особа, яка має педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії. Основні завдання асистента вчителя полягають: в адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами; у здійсненні в складі групи фахівців організаційної, навчально-розвиткової, діагностичної, прогностичної, консультативної функцій соціально-педагогічного супроводу; підвищенні професійного рівня, педагогічної майстерності, етики та загальної культури [6].

Проблемою сьогодення є підготовка асистентів вчителя для інклюзивного класу в педагогічних вищих навчальних закладах. Наукові розвідки засвідчують, що на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти не в багатьох вищих навчальних закладах здійснюється підготовка таких фахівців.

До інноваційних стратегічних поступів у впровадженні інклюзії в Україні належить також прийняття постанови Кабінету Міністрів України № 531 від 29 липня 2015 року «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» про затвердження посади «асистента вихователя дошкільного навчального закладу» та внесення її до переліку посад педагогічних працівників, що забезпечить надання якісної підтримки дітям з особливими освітніми потребами в умовах дошкільного інклюзивного середовища та підготовку таких фахівців у вищих навчальних закладах.

Посади асистент вчителя та асистент вихователя – це зовсім нові спеціальності для України, їхнє впровадження було надзвичайно складним і важким. Однак, українські науковці йшли шляхом вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду, зокрема північноамериканських країн, який є надзвичайно важливим і цінним. Наукові дослідження доводять, що система підготовки асистента вчителя у вищих навчальних закладах здійснюється на низькому рівні або зовсім відсутня, а підготовка асистента вихователя знаходиться тільки на законодавчому рівні. Тому вищим навчальним закладам, які готують педагогічних фахівців для освітньої інклюзії, терміново необхідно забезпечити підготовку таких кадрів.

Висновки. До основних завдань підготовки педагогічних фахівців для освітньої інклюзії, розв'язання яких необхідно покласти на педагогічні вищі навчальні заклади, належать:

теоретико-методологічне обґрунтування розбудови системи інклюзивної освіти в Україні;

науково-методичне забезпечення діяльності педагогічних кадрів, які забезпечують інклюзивну освіту;

розробка методології та практико-орієнтованих технологій педагогічного супроводу всіх суб'єктів інклюзивного освітнього середовища;

корегування змісту і розробка технологій підготовки педагогічних фахівців, спроможних працювати в умовах інклюзивного освітнього середовища, за рахунок введення чи доповнення існуючих модулів фахових навчальних дисциплін, введення спецкурсів, пошуку альтернативних шляхів підготовки кадрів до роботи в інклюзивних закладах;

вивчення, узагальнення, пропаганда і поширення позитивного досвіду впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Кожне з цих завдань може розглядатися як відправна точка для розробки програм підготовки педагогічних фахівців загальноосвітніх шкіл, що працюють у системі інклюзивної освіти. Крім того, ці положення можуть обумовлювати «інноваційний коридор» експериментальної діяльності освітніх і наукових установ, що готують психолого-педагогічні кадри для інклюзивних закладів.

Розв'язання проблеми підготовки педагогічних кадрів для освітньої інклюзії в Україні окреслює **напрямок подальшого дослідження** підготовки психологічних фахівців для ефективного впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Косарева Г. Підготовка майбутніх вихователів до впровадження інклюзивних форм навчання в освітню практику [Електронний ресурс] / Г. Косарева // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2014. – Вип. 9(52). – С. 87–90. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_29.
2. Ленів З. Підготовка висококваліфікованих кадрів для забезпечення якісної освіти дітям з порушеннями психофізичного розвитку: інклюзивний аспект / З. Ленів // Рідна школа. – 2014. – № 7. – С. 16–18.
3. Ленів З. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі / З. Ленів // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – № 3. – С. 13–19.
4. Мартинчук О. В. Сучасні вимоги до професійної діяльності вчителя початкової школи в умовах інклюзивного навчання [Електронний ресурс] / О. В. Мартинчук. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua/>
Мартинчук_О.В._Сучасні_вимоги_до_професійної_діяльності_вчителя_початкової_школи_в_умовах_і_інклюзивного_навчання.
5. Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення : матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 4 черв. 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упорядник Є. В. Красняков. – К. : Парлам. вид-во, 2015. – 272 с.
6. Щодо посадових обов'язків асистента вчителя : лист МОН молоді та спорту України № 1/9-675 від 25.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/32125/.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.

MALYSHEVSKA I.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

PROVIDING OF PREPARATION OF PEDAGOGICAL SPECIALISTS TO THE WORK IN THE CONDITIONS OF INKLUSIVE EDUCATION

The article is sanctified to the research of providing preparation of pedagogical specialists for work in the conditions of inclusive education in institutions of higher education of Ukraine. In the article is determined that in Ukraine the search of strategic directions of professional preparation of pedagogical workers activated to work with children with the special educational necessities in the conditions of inclusive studies. The questions from the theoretical – methodological providing of the state of preparation of pedagogical specialists at Ukraine's educational establishments in the relation of introduction of inclusive studies are examined in the article. Positive experience of theory and practice of professional preparation of pedagogical specialists is presented in higher educational establishments of Ukraine to work in the conditions of inclusive educational environment. Attention is accented on the basic tasks of training of pedagogical personnels for educational inclusivity, the decision of that must be laid on pedagogical higher educational establishments. Each of these tasks is examined as a starting point for the newest program of preparation of pedagogical specialists development for the system of inclusive education. In this connection passing ahead modification of maintenance of training of personnels of universal education must become an urgent necessity in direction of inclusivity. In the article are outlined problems of forming of professionalism of pedagogical specialists of mass general establishments in industry of inclusive education. Forming of professional jurisdiction of pedagogical specialists in industry of inclusive education is related to advancement of high level of requirements, offered society and professional concord to their pedagogical activity. Modern pedagogical specialists must be ready to the changes and new public relations, to answer the requirements of time. It is possible only on condition of their permanent professional development. It is formed on the basis of principles of pedagogics of collaboration and tolerance, innovative approaches, organization of inclusive educational environment. Problems of training of pedagogical personnels for educational inclusivity in Ukraine are actual enough on the modern stage of development of domestic educational industry. In subsequent research preparation of psychological specialists needs for introduction of inclusive education in Ukraine.

Keywords: *children with the special educational needs, inclusive education, inclusive studies, pedagogical specialists, strategic directions in industry of inclusive education, professional preparation of pedagogical workers, passing ahead modification of maintenance of education in the direction of inclusivity.*